

nerende, men på den anden side nok også vil ægge til modsigelse.

Ironisk nok gælder det sidste måske ikke mindre nogle af de allermost lidenskabsløse nyvurderinger. Et fremtrædende eksempel i så henseende er forfatterens dom over den lange politiske strid om fæstesagen, hvor venstrefolkenes hårdnakkede krav om tvungen afløsning af det resterende fæstegods kommer ud for en ret hård medfart. Cohn er her af den opfattelse, at bondevennernes skarpe standpunkttagen i denne som i flere andre sager dækkede over manglende evne eller vilje til det praktiske politiske arbejde. Både Berg og Hørup foretrak efter hans opfattelse den abstrakte frem for den mere jordbundne politik.

Denne relativt hårde vurdering er forfatteren kommet til ved at lægge hovedvægten på fæstesagens rent økonomiske indhold, som han er tilbøjelig til at betragte som forholdsvis beskeden. Han finder således ikke holdepunkter for at antage, at fæstebondens økonomiske stilling var ringere end selvejerbondens. Endvidere peger han på, at fæstesagen takket være de gunstige landbrugskonjunkturer i 50'erne og 60'erne var godt på vej til at løse sig selv inden udløbet af den lange politiske strid herom.

På baggrund heraf finder forfatteren det tvivlsomt, hvorvidt det for denne sags skyld var hensigtsmæssigt af venstrefolkene at holde godsejerfløjen i et uafbrudt politisk beredskab. Den hårde linje, der blev anlagt, giver i alle tilfælde efter Cohns opfattelse »en forklaring omend ikke en undskyldning for Estrups 19-årige regime».

Byerhvervenes frigørelse for laugstvangen satte ikke i samme grad som på landet stærke politiske grupper i bevægelse. Det var her mere almindeligt anerkendt, at laugsordningen havde mistet sin mening som socialt og produktionsmæssigt system.

Resultatet blev, at restriktionsafviklingen i byerhvervene både skete hurtigere og blev relativt mere tilbunds gående end på landet. På den anden side var det dog ikke muligt at gennemføre så dybtgående indgreb som f.eks. næringsloven af 1857 helt uden at de berørte erhverv gav udtryk for tvivl og

frygt for fremtiden. Men i det hele gjorde de følgende års udvikling dog de pessimistiske profetier for købstædernes erhvervsliv til skamme. Spørgsmålet er så blot, om dette skyldtes, at liberaliseringens effektivitetsvirkning i sig selv var stærk nok til at kompensere for det konkurrencetab, som restriktionernes ophævelse utvivlsomt havde bevirket.

Cohn er noget forsigtig i sin vurdering af dette forhold. »Det lader sig ikke afgøre«, konkluderer han, »om indførelsen af næringsfriheden fremmede eller hæmmede den økonomiske udvikling, dertil har reformens reelle virkning ikke været tilstrækkeligt tungtvejende i forhold til samtidige bevægelser i priser, befolkningsforskydninger, udførselsmuligheder, kreditbetingelser m.v.». Forfatteren har her fat på det utvivlsomt rigtige, at erhvervsfrigørelsen kun var et enkelt blandt flere af tidens mange vækstbefordrende impulser, der tilsammen resulterede i, at de ventede tilpasningsvanskeligheder for de liberaliserede byerhverv forsvandt eller dæmpedes ned.

Taget som helhed var det en ganske gennemgribende liberalisering af samfundsstrukturen, man formåede at enes om, inden lovgivningsarbejdet i midten af 70'erne kørte fast i gold forfatningsstrid. Det er lykkedes forfatteren ganske godt at indfange og anskueliggøre denne periode, som med sine mange skelsættende begivenheder hidrog uhyre meget til omdannelsen af samfundet i mere bevægelig og effektiv retning. Som den eneste samlede fremstilling af dette økonomisk-historiske problemkompleks er bogen nyttig og inspirerende.

*Svend Aage Hansen**

*Professor ved Københavns Universitet.

J. J. Servan-Schreiber: Den amerikanske udfordring. Gyldendal, København 1968. 232 sider. Pris: 24,75 kr. (Gyldendals Uglebøger, nr. 214).

Den foreliggende bog er et agitatorisk politisk skrift og må vurderes som sådan, men den indeholder en række betragtninger

nerende, men på den anden side nok også vil ægge til modsigelse.

Ironisk nok gælder det sidste måske ikke mindre nogle af de allermost lidenskabsløse nyvurderinger. Et fremtrædende eksempel i så henseende er forfatterens dom over den lange politiske strid om fæstesagen, hvor venstrefolkenes hårdnakkede krav om tvungen afløsning af det resterende fæstegods kommer ud for en ret hård medfart. Cohn er her af den opfattelse, at bondevennernes skarpe standpunkttagen i denne som i flere andre sager dækkede over manglende evne eller vilje til det praktiske politiske arbejde. Både Berg og Hørup foretrak efter hans opfattelse den abstrakte frem for den mere jordbundne politik.

Denne relativt hårde vurdering er forfatteren kommet til ved at lægge hovedvægten på fæstesagens rent økonomiske indhold, som han er tilbøjelig til at betragte som forholdsvist beskeden. Han finder således ikke holdepunkter for at antage, at fæstebondens økonomiske stilling var ringere end selvejerbondens. Endvidere peger han på, at fæstesagen takket være de gunstige landbrugskonjunkturer i 50'erne og 60'erne var godt på vej til at løse sig selv inden udløbet af den lange politiske strid herom.

På baggrund heraf finder forfatteren det tvivlsomt, hvorvidt det for denne sags skyld var hensigtsmæssigt af venstrefolkene at holde godsejerfløjen i et uafbrudt politisk beredskab. Den hårde linje, der blev anlagt, giver i alle tilfælde efter Cohns opfattelse »en forklaring omend ikke en undskyldning for Estrups 19-årige regime».

Byerhvervenes frigørelse for laugstvangen satte ikke i samme grad som på landet stærke politiske grupper i bevægelse. Det var her mere almindeligt anerkendt, at laugsordningen havde mistet sin mening som socialt og produktionsmæssigt system.

Resultatet blev, at restriktionsafviklingen i byerhvervene både skete hurtigere og blev relativt mere tilbunds gående end på landet. På den anden side var det dog ikke muligt at gennemføre så dybtgående indgreb som f.eks. næringsloven af 1857 helt uden at de berørte erhverv gav udtryk for tvivl og

frygt for fremtiden. Men i det hele gjorde de følgende års udvikling dog de pessimistiske profetier for købstædernes erhvervsliv til skamme. Spørgsmålet er så blot, om dette skyldtes, at liberaliseringens effektivitetsvirkning i sig selv var stærk nok til at kompensere for det konkurrencetab, som restriktionernes ophævelse utvivlsomt havde bevirket.

Cohn er noget forsigtig i sin vurdering af dette forhold. »Det lader sig ikke afgøre«, konkluderer han, »om indførelsen af næringsfriheden fremmede eller hæmmede den økonomiske udvikling, dertil har reformens reelle virkning ikke været tilstrækkeligt tungtvejende i forhold til samtidige bevægelser i priser, befolkningsforskydninger, udførselsmuligheder, kreditbetingelser m.v.». Forfatteren har her fat på det utvivlsomt rigtige, at erhvervsfrigørelsen kun var et enkelt blandt flere af tidens mange vækstbefordrende impulser, der tilsammen resulterede i, at de ventede tilpasningsvanskeligheder for de liberaliserede byerhverv forsvandt eller dæmpedes ned.

Taget som helhed var det en ganske gennemgribende liberalisering af samfundsstrukturen, man formåede at enes om, inden lovgivningsarbejdet i midten af 70'erne kørte fast i gold forfatningsstrid. Det er lykkedes forfatteren ganske godt at indfange og anskueliggøre denne periode, som med sine mange skelsættende begivenheder hidrog uhyre meget til omdannelsen af samfundet i mere bevægelig og effektiv retning. Som den eneste samlede fremstilling af dette økonomisk-historiske problemkompleks er bogen nyttig og inspirerende.

*Svend Aage Hansen**

*Professor ved Københavns Universitet.

J. J. Servan-Schreiber: Den amerikanske udfordring. Gyldendal, København 1968. 232 sider. Pris: 24,75 kr. (Gyldendals Uglebøger, nr. 214).

Den foreliggende bog er et agitatorisk politisk skrift og må vurderes som sådan, men den indeholder en række betragtninger

af interesse for økonomer, idet den påpeger forhold, der er af betydning for den økonomiske udvikling, men som ikke indgår i de modeller, der normalt arbejdes med.

Bogens indledende afsnit indeholder en beskrivelse af den etablering af amerikanske virksomheder, der i de senere år har fundet sted i Vesteuropa specielt indenfor Fællesmarkedet, og en påvisning af, at den umiddelbare anledning til de amerikanske virksomheders »landgang« var skabelsen af Fællesmarkedet.

Afskaffelsen af handelsrestriktionerne gjorde området tiltrækkende for de amerikanske virksomheder, der havde erfaring med hensyn til at arbejde i et stort marked, kendte den teknik, der skulle anvendes, og desuden var teknisk overlegne, fordi de besad en viden om nye produkter og produktionsmetoder, som ikke eksisterede i Europa.

Forfatteren hævder i denne forbindelse, at det ikke er økonomisk styrke i form af kapitaleksport, der har gjort udslaget, det var alene amerikanernes dygtighed. De amerikanske virksomheders opbygning er nemlig i meget vidt omfang finansieret ved optagelse af lån i Europa – og ved subsidier fra europæiske stater, som har søgt at tiltrække sig nye industrier. Synspunktet underbygges desuden med en påvisning af, at det specielt er indenfor nye teknisk komplicerede brancher, at amerikanerne er trængt frem.

Det kan næppe betvivles, at forfatteren har ret i, at det er amerikanernes dygtighed, der har spillet den afgørende rolle, men når de har kunnet opnå de store lån, kan det vel skyldes, dels moderselskabernes størrelse, dels den stabilitet, der såvel politisk som økonomisk herskede i U.S.A. i modsætning til det meste af den øvrige verden.

Oprettelsen af de amerikanske virksomheder har været en fordel for Vesteuropa, fordi den har medført en effektivisering af det europæiske produktionsapparat, men forfatteren fremhæver, at den også må give anledning til dyb bekymring.

Denne udvikling vil nemlig medføre en

yderligere forskydning af magten fra Vesteuropa til U.S.A. og bevirke, at de europæiske stater får kolonistatus.

Denne »kolonisering« vil ikke ske ved politiske midler, pression og militær, men derved, at alle afgørende beslutninger med hensyn til udvikling af industrivirksomheder samt den tekniske forskning bliver truffet ved de amerikanske virksomheders centrale ledelsesorganer og ikke kan fratages dem, fordi der ikke er andre, der har den nødvendige information.

Herved bliver europæerne, i hvert fald dem, der ikke er tilknyttet disse organer, frataget beslutningsmyndigheden over europæiske forhold.

Forfatteren anfører endvidere, at en sådan udvikling vil bevirke, at Europa med hensyn til levestandard bliver helt distanceret af U.S.A. og Canada. Denne påstand, som udelukkende underbygges af en amerikansk prognose, forekommer dog ret usandsynlig med mindre det forudsættes, at det europæiske uddannelsesniveau falder så stærkt, at de almindeligt forekommende funktioner indenfor industrien ikke kan udføres her.

Forfatteren fremhæver, at den udvikling, der nu er startet, og som allerede har bevirket, at Europa er slået ud indenfor visse industrier, er en kumulativ proces. Med de krav, produktudviklingen i dag stiller med hensyn til stort anlagt og kostbar forskning, bliver det alene de virksomheder, der er i vækst, som bliver i stand til at foretage innovationer.

Denne tilstand er selv sagt uacceptabel for lande som Frankrig og England, der har en glørværdig fortid, (medens den ikke behøver at bekymre lande, som ikke har aspirationer med hensyn til at hjælpe verden), og den mulighed at tilpasse sig til udviklingen ved at acceptere U.S.A. som central leder foreligger ikke. U.S.A. er efter forfatterens mening ikke interesseret i en politisk integration – og det er formentlig rigtigt, i hvert fald for tiden – og Europa vil heller ikke acceptere en sådan løsning.

Der er derfor ingen anden udvej end at ændre forløbet, og resten af bogen omhand-

ler derfor dels en analyse af årsagerne til, at det er gået som det er, dels forslag til ændringer, der kan genskabe Europas magtstilling.

Disse afsnit er ikke af nær samme valeur som det indledende.

De forhold, der anføres som afgørende for den amerikanske industris opblomstring, er foruden det klassiske, landets størrelse, statens støtte til de industrier, der har udviklet de afgørende innovationer, og uddannelsen.

At landets størrelse har været af betydning er almindeligt erkendt, og Europa har for så vidt taget konsekvensen heraf, selv om der er betydelig forskel på de markedsmæssige muligheder indenfor de europæiske markedsdannelser og mulighederne indenfor et område, der er underlagt en central politisk ledelse.

Hvor meget uddannelsen har betydet er vanskeligt at vurdere. Det er vel udenfor al tvivl, at uddannelsen, som forfatteren fremhæver, er afgørende for produktionsmulighederne under den teknik, der benyttes nu, men det forekommer ikke overbevisende, at kvantitative forskelle i uddannelsen kan bidrage meget til forklaringen af amerikanernes tekniske og administrative overlegenhed, som jo ikke er af ny dato.

Endelig nævner forfatteren som afgørende, at den amerikanske industri modtager betydelig statsstøtte såvel i form af ordrer som i form af forskningsstøtte, hvilket har været helt afgørende for udviklingen indenfor raketindustrien, atomenergifremstillingen, datamaskinindustrien og flyvemaskinindustrien.

Det er utvivlsomt rigtigt, at udviklingen indenfor disse militære industrier har haft stor betydning for den tekniske udvikling også på ikke-militære områder, men navnlig i betragtning af bogens politiske sigte forekommer det besynderligt, at det ikke er påpeget, at der er tale om statsstøtte til våbenudvikling og ikke om en formuleret vækstpolitik.

Var det blevet anført, ville det være blevet klart, at årsagen til, at Vesteuropa er sakket agterud for U.S.A. og på en række

områder også er distanceret af Sovjetunionen, er, at det ikke som disse lande har været ledende i opgøret om den politiske magt, og derfor heller ikke har været tvunget til at sætte ind på produktionen af militært materiel, det eneste område, som demokratisk styrede stater hidtil har været i stand til at underlægge en central politisk koordinering.

Iøvrigt synes forfatteren at være tilbøjelig til at undervurdere den betydning fortiden har for nutiden. Det er antagelig korrekt, at det er kendskab til teknik og administration, der i dag er den afgørende forudsætning for produktionsevnen, men når det blev U.S.A., der blev den ledende politiske magt i vesten efter krigen, var det fordi, det på dette tidspunkt var den stærkeste militære magt, hvilket dels skyldtes krigens forløb og dels den omstændighed, at det allerede før krigen var et »rigt« land.

Af andre årsager, til at Vesteuropa er sakket agterud, nævner forfatteren bl.a. mangelen på en føderativ ordning. Der har været en række forsøg på at gennemføre fælleseuropæiske projekter på områder, hvor de enkelte lande ikke har haft tilstrækkelige ressourcer, men de er endt som fiaskoer, fordi der ikke har været en central ledelse af dem. Beslutningerne er blevet henlagt til organer, der efter almindelig kutyme »handlede« om administrationen og produktionen uden hensyn til målsætningen, som de ikke havde ansvar for.

Endvidere gøres det gældende, at den europæiske politisk-administrative opbygning ved sin centrale dirigering af de mindste detaljer ødelægger initiativet og forhindrer politikerne i at beskæftige sig med det væsentlige nemlig målsætningen. Heroverfor fremhæves den amerikanske ordning, der i langt højere grad overlader udførelsen af programmerne til konkurrerende organer, der ikke er underkastet direkte politisk kontrol.

Forfatterens forslag til ændringer i tingenes tilstand er enkle og konsekvente. Der må indføres en føderativ ordning, der kan sikre gennemførelsen af »store operationer«

ved ordrer og støtte til store industrivirksomheder, således at man får skabt store produktionsenheder. Desuden må uddannelsen forbedres.

Men hensyn til gennemførelsen er han imidlertid ikke optimistisk.

Når han forudser vanskeligheder med gennemførelsen beror det bl.a. på, at det europæiske samfund er lagdelt. De ledende grupper er ikke interesseret i ændringer og gennemfører dem kun, når de bliver presset til at gøre det, og specielt »amerikaniseringen« er de afvisende overfor. Desuden er der ingen tiltro til det enkelte menneske, således at selv venstreledere præker puritanisme. En ændring vil derfor kræve en omkalfatring af den europæiske politik, og hvor den skal komme fra, er ikke let at se. Han håber på, at den kan komme fra venstregrupperne, som han mener snart må opgave dogmerne om den fuldstændige magtovertagelse som vejen til lykken og i stedet slå ind på en formulering af en politik, der kan sikre gennemførelsen af ændringer, der er til fordel for de grupper, de repræsenterer.

Det kan man jo håbe på, men at en sådan ændring skulle føre til projekter om månerejser eller hvad udtrykket »store operationer« ellers kan dække over, er vanskeligt at se.

Sluttelig skal kun bemærkes, at det bør tages i betragtning, at forfatteren er fransk, og at »Europa« nok burde erstattes af »Frankrig« en del steder i teksten, og iøvrigt må man så trøste sig med, at det ikke behøver at gå så galt. Ifølge forfatterens profetier vil Sverige nemlig få en økonomisk udvikling svarende til U.S.A.'s, fordi man der har været i stand til at gennemføre en produktionsspecialisering, som – uvist af hvilken grund – ikke står åben for landene med den glørværdige fortid.

Gunnar Klausen*

Assar Lindbeck: Svensk ekonomisk politik. Problem och teorier under efterkrigstiden. Aldus/Bonnier, Stockholm 1968. 233 sider. Pris: 17,50 sv.kr. (Aldusserien, A 230.)

Professor Assar Lindbeck fra Handelshögskolan i Stockholm har i et supplementshæfte til *The American Economic Review* fra juni 1968 udarbejdet en redegørelse med titlen: »Theories and Problems in Swedish Economic Policy in the Post-War-Period.« Denne redegørelse har Lindbeck derefter omarbejdet, og i den foreliggende populariserede svenske udgave er de beskrivende og empiriske afsnit gjort bredere, medens de økonomisk-teoretiske afsnit indtager en mere tilbagetrukket plads.

Det stadig mere intensive økonomiske samkvem mellem Sverige og Danmark skaber i sig selv en motivering for, at en bog som den foreliggende skulle være af interesse for danske læsere. Ved siden af de direkte virkninger af et udvidet svensk-dansk økonomisk samarbejde har der i 1960'erne ligesom i de nærmest foregående tiår været en tendens til, at nydannelser på det økonomisk-politiske område har haft en ikke ubetydelig afsmitningseffekt fra den ene side af Øresund til den anden. Selv om Danmark opnåede at blive »foregangsland« med hensyn til overgangen til merværdi-afgiftssystemet, er det antagelig berettiget at sige, at påvirkningerne på det økonomisk-politiske område i de sidste tiår overvejende er gået fra Sverige til Danmark.

Lindbeck's bog, hvis tekstafsnit er på knap 200 sider i billighogsformat, giver en let læselig og god oversigt over den økonomisk-politiske udvikling i Sverige i årene siden 1945. I kraft af det omfattende stof og den kortfattede form kan der her og der være hændelsesforløb eller diskussioner, som man gerne havde set mere fyldigt behandlet. Bogen er imidlertid ledsaget af en liste over kildehenvisninger på 212 numre, således at der er gode muligheder for at finde frem til en mere indgående behandling af emner, som læseren måtte være specielt interesseret i. Bogen er skrevet i et nøgternt sprog, og i hvert fald på en ikke-svensk læser virker fremstillingen meget objektiv.

* Kontorchef i finansministeriet.